

Čeprav se vprašanja, ki jih je revija »Les Temps Modernes« zastavila jugoslovanskim pisateljem, nanašajo na konkretno družbeno prakso socialističnih dežel, bi bilo vendar napak misliti, da so to vprašanja, ki zadevajo zgolj zavest intelektualcev socialističnega sveta. Že anketa, ki nam daje povod za ta bežni zapisek, dokazuje, da vznemirjajo ta vprašanja razmišljujoče ljudi po vsem svetu in da so občutljivi zanja toliko bolj, kolikor bolj je materialno in duhovno razvita dežela, ki ji pripadajo. Pri tem kajpa ne mislim na tiste časnikarje in časnikarčke na zahodu, ki nestrpno preže na vsak utrinek, ki kane z vzhoda, zato da ž njim brž spet podnetijo in poživijo plamen hladne vojne, pač pa mislim na tiste intelektualce zahodnega sveta, ki so socialisti, in pa na tiste — in teh ni malo — ki kljub takim ali drugačnim nazorskim pridržkom niso nasprotniki socializma, temveč so se sprijaznili ž njim, ga v sebi sprejeli ter ga priznavajo za realnega in zgodovinsko zakonitega naslednika kapitalističnega sveta in za edino mogočo perspektivo jutrišnjega dne. Razumljivo je, da tem intelektualcem ni vseeno, kakšen bo ta jutrišnji dan, ki bo slej ko prej vstal tudi nad njihovo deželo, ali bo siv, pust in mračen kot zgodnje jutro na mestnem dvorišču ali pa bo vabljev in svetel in poln obetov in semen in žive ustvarjalnosti. V tem smislu, mislim, da je treba razumeti tudi pobudo, ki jo je dala revija »Les Temps Modernes« s svojo anketo.

Drago Šega

DVA ODGOVORA NA ANKETO V REVIJI »LES TEMPS MODERNES«

1

Mislim, da je vloga razumnika v socialistični družbi taka kakor v vsaki drugi družbi, namreč biti družbi zavest in vest. In to v vsakem primeru, se pravi, naj družba to hoče, želi, dopušča ali ne. Zavest in vest, Nemara sta ta dva pojma nekak pleonazem, vendar se mi zdita potrebna oba. Današnji intelektualci socialistične družbe si je predvsem svest, da socialistične družbe pravzaprav ni ali še ni, da obstoje njena načela in volja za njih realizacijo; da socialistična družba kvečjemu šele nastaja in da jo je treba šele graditi, in to z vso mogočo previdnostjo, razumnostjo in človečnostjo. Sodeloval bo pri tem velikem delu s svojo vednostjo o težnjah družbe, o njenem dejanskem stanju in o globljih potrebah človeka ter bo z vso svojo vestjo zaposlen s presojanjem skladnosti in neskladnosti med družbo in posameznikom in z ocenjevanjem skladnosti in neskladnosti vsakega dejanja družbe z njenimi osnovnimi težnjami v vseh sferah njenega snovanja. Biti mora tedaj poznavalec in sodnik družbe in človeka ter razsodnik med njima.

2

Tu je potrebno točno razlikovanje: socialistična država je samo izvršilni aparat socialistične družbe. Državni aparat, naj je že njegova struktura taka ali taka, seveda ne sme imeti v območju kulture ideološke »linije«. Zakaj ne?

* Zaradi omejenega prostora objavljamo dva izmed štirih odgovorov na anketo v reviji »Les Temps Modernes«. — Op. ur.

Aparat ne more imeti ne občutljivosti ne okusa za prožno dojetanje umetniških kulturnih vrednot, marveč more imeti kvečjemu splošne »ideološke« poglede na umetnost, ki pa so, kakor vemo, popolnoma nezadostni, v tako okornih rokah pa celo kratko malo pogubni. Pogubni so celo v primerih, ko se državni organi omejujejo zgolj na ocenjevanje moralnosti ali nemoralnosti del, njihove ideološke škodljivosti oziroma neškodljivosti. Zgodovina francoske in prenekatere druge literature nam to potrjuje. Če pa se državni aparat skuša vmešavati v finejša vprašanja umetnosti, na primer v vprašanje stila in podobnih problemov, ne more to privedi do ničesar drugega kakor kratko malo do uničenja umetnostne kulture in do tragikomedij, kakršne dandanes na žalost lahko opazujemo vse prepegostokrat. Spomnimo se samo nedavne rehabilitacije nekih oper treh sovjetskih komponistov.

5

Kot član partije je razumnik predvsem zaveden pristaš njene ideologije in sodelavec pri vseh njenih dejanjih in prizadevanjih. Njegovo razumništvo pa mu nalaga tudi skrb za čim razumnejši in čimbolj človeški značaj vsega, kar partija namerava in stori. Kako more ta dolžnost vplivati na izvajanje njegovega umetniškega, pisateljskega »poklica«? Če bi to naštevanje umetnosti razširili še na muziko, arhitekturo, slikarstvo, bi se zelo določno pokazalo, prvič, da more biti imenovani vpliv v bistvu neznatni, drugič pa, da vprašanje nekoliko intenzivneje zadeva pisateljstvo, ker je literatura tista umetnost, v kateri se ideologije lahko izražajo določeneje kot v drugih. Povsem naravno je, da pisatelj-komunist povsod, kjer hoče in more kot umetnik izražati svojo miselnost, se pravi ob stvareh, na katere se ta miselnost more nanašati, govori iz svojega nazora, kakor to dela katoličan ali pristaš katere koli druge filozofije. Sem pa mnenja, da to ravnanje samo po sebi ni bistvena komponenta umetniške dejavnosti, katere vrednost nikakor ni odvisna od smisla takega ali drugačnega nazora.

4

Vzgojna briga socialistične države (nemara bi bilo bolje reči: socialistične družbe), v kateri živim, ima za cilj razvijati in pripravljati državljane za politične in družbene naloge, ki so v življenju te države na dnevnem redu. Vendar se to delo ne omejuje samo na socialne in politične smotre, dasi so državi važni v prvi vrsti. Po logiki stvari same namreč ta vzgoja nujno dobiva tudi širši človeški pomen, kajti za veliko politiko so potrebni veliki značajji in tudi v tem smislu, recimo v moralnem smislu, razviti državljani. Mislim, da naj bi bila taka »vzgojna« skrb značilna za vsako socialistično državo.

Posel pisatelja, zlasti čistega beletrista, je kajpada zelo malo podoben tem »vzgojnim« tendencam države. In vendar so v njem elementi, ki so z njimi nekako v rodu, če je in dokler je državna »vzgoja« zares pravilna, poštena in človeška, se pravi, če ji gre zares za iskreno, zavedno in svobodno sodelovanje državljanov v vseh državnih in družbenih poslih. Samo spričo take »vzgoje« je mogoče govoriti o ustvarjanju ali oblikovanju novega, socialističnega človeka, o katerem socializem vsekakor govori kot o svojem smotru.

Pisatelj v najčistejšem smislu te besede, umetnik, ki često ne ve svojemu početju ne pomena ne namena, ki noče drugega, kakor zadoščati svoji težnji, da bi se izpovedal ali da bi opisal čisto, toda intenzivno zaposlujočo ga igro nekih življenjskih sil, seveda človeških, morda nehote in nevede opravlja poseben posel, ki bi ga kljub njegovi očitni nevzgojnosti v nekem smislu vendarle lahko označili kot vzgojnega. Naj bo literatura komu samo uteha, naj ga vznemirja ali biča, v vsakem primeru mu odpira nepotvorjene poglede v človeško naravo, in s tem v njega samega. In preko vsega, kar nam razkriva, nam vsakokrat daje tudi občutek in slutnjo o duhu, ki je moral neke življenjske elemente obvladati, da jih je lahko suvereno zamotal v notranji ali zunanji prizor — jasno, pregledno in resnično. Vsako srečanje s tako notranjo suverenostjo je pretresljivo in očarljivo. In ali ni tako, da je hkrati mogočen poziv k nečemu pomembnemu in visokemu? Ko je R. M. Rilke ogledoval znameniti triptih Mathiasa Grünewalda, je baje zašepetal svoji prijateljici: »Toda tudi jaz imam nekaj povedati.« Oni poziv, kakršnega vsi poznamo in kakršnega je po svoje izrazil Rilke, pa je v bistvu velika vzgojna moč, ki nenehoma drami stremljenje k dragocenosti in veličini.

Smisel te vzgojnosti je seveda različen od neposrednega smisla »vzgojnosti« socialistične države. Toda ni ji nasproten, če je njena praktična vzgojnost taka, kakršna naj bi bila. Mogoče je reči še več. Če si recimo predstavljam utopično podobo visoko razvite socialistične družbe in v njenem duhu razvitega novega človeka, se mi zdi, da pride nekoč čas, ko bo ta socialistični človek prenehal biti socialističen in bo ostal samo človek. To bo moralo priti. Ta človek pa ne bo mogel biti drugačen, kakor je tisti, h kateremu nas kliče ta pretresljivost in očarljivost literature in vse umetnosti.

Josip Vidmar

1

Potreben je predvsem moralni napor, da se dejavno opredelimo do prvin sodobnih nesporazumov o družbeni vlogi izobražencev v socialistični državi. Ti nesporazumi in nasprotja med političnimi sistemi in izobraženci so katerikoli dobili tudi izredno dramatične oblike. Ob tako imenovanem kompleksu »izobraženske elite« je to najpogosteje povzročala stalinistična zamisel, ki ponižuje razumniško ustvarjalnost, posebno na področju humanističnih znanosti in umetnosti, v okvir nalog sedanje države, to se pravi birokratske politike, ker je ta zamisel s svojim dogmatizmom in pragmatizmom zavzela protizgodovinsko stališče do kulturnega izročila svojega naroda in človeštva. Socialistična družba pa mora — in edina tudi more — ustvariti stvarne družbeno-materialne in politične pogoje za integralno afirmacijo človekovega ustvarjalnega dejanja.

Če pojmujeemo socializem kot revolucionarni proces zavestnega odpravljanja razredne osnove družbenih odnosov in razrednega značaja človekovega družbenega bitja, če gledamo socializem kot proces, v katerem se človeška osebnost osvobaja determiniranosti po razrednem bistvu delitve dela, če je socializem »odstranitev antagonističnih nasprotij med človekovo ustvarjalno naravo in družbeno-političnim sistemom« (Program Zveze komunistov